

УДК 330.336

Г.М. Гузенко, Л.Г. Шкодiна

ФІНАНСОВІ ПОТОКИ ЯК ЧИННИК ЦІЛІСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Розглянуті засоби та прийоми дослідження економічних категорій, що відображають фінансові відносини і їх взаємодії, диференціації, субординації.

Ключові слова: фінанси, фінансові ресурси, фінансові кошти, фінансові потоки

Рассматриваются средства и приемы исследования экономических категорий, которые отражают финансовые отношения в их взаимодействии, дифференциации, субординации.

Ключевые слова: финансы, финансовые ресурсы, финансовые средства, финансовые потоки

Facilities and receptions of research of economic categories, which reflect financial relations in their co-operation, differentiation, are examined, deferences to rank are.

Keywords: finances, financial resources, financial means, financial streams

Постановка проблеми. В сучасних умовах відбуваються швидкоплинні коливання фінансового ринку, які підсилюються розвитком та втіленням інформаційних технологій, зростанням конкуренції, загостренням глобальних суперечностей. Це суттєво впливає на стан реального сектору економіки та рівень життя населення. Посилення фінансового чинника розвитку економіки змусило досліджувати зміни, що відбуваються в процесі формування та перерозподілу фінансових ресурсів. Багато дослідників намагаються виявити і проаналізувати рух потоків, що відбувається в фінансовій сфері, виявити взаємозв'язок грошових і фінансових потоків з матеріальними, людськими та іншими. Але вони характеризуються механічним поєднанням окремих аспектів економічних явищ, зокрема фінансових, без розуміння їх різноманітної цілісності.

Аналіз актуальних досліджень. Питанню формування фінансових потоків і їх взаємозв'язку з рухом грошових, матеріальних, людських потоків присвячено велика кількість наукових праць. Серед них Г.М. Азаренкова,

В.Д. Базилевич, В.В.Беляєв, С.І. Берлін, С.Я.Боринець, В.В. Бочаров, Л. Крушвиц, В.Е. Леонтьєв, О.І.Рогач, А.С.Філіпенко, В.П.Ходаківська, Т.С.Шемет та ін. Але методологічні аспекти дослідження фінансових потоків досить мало висвітлені як в працях українських, так і зарубіжних науковців. Актуальність проблеми та недостатня її висвітленість в наукових джерелах підтверджує необхідність поглибленого розгляду фінансових категорій, понять, термінів для відображення об'єктивних змін, що відбуваються під впливом світових фінансових криз і інформатизації усіх соціальних процесів в умовах всебічної глобалізації.

Мета статті. Проаналізувати сутність фінансових потоків як економічного явища для того, щоб мати науковий інструмент подальшого дослідження фінансових потоків підприємства, держави, населення, руху світових фінансових коштів і ефективно управляти ними.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічні проблеми вивчення руху фінансових потоків пов'язані з відсутністю єдиного трактування основних фінансових категорій, таких як фінанси, фінансові ресурси, фінансові потоки, грошові кошти, фінанси підприємств, державні фінанси та ін. Не розкривається також взаємозв'язок між елементами фінансової і економічної системи, що не дає можливості оперувати категоріями сутності, на відміну від форм її прояву.

На необхідність теоретичного визначення категорій, що характеризують фінансову систему, формування і рух фінансових ресурсів наголошує Г.М. Азаренкова, яка вважає, що необхідно визначити межі функціонування економічних категорій, через: уточнення окремих економічних термінів; розширення загального понятійного апарату, який описує явище, подію, процес; визначення ролі окремої категорії, поняття на різних етапах розвитку економічних відносин [1, с. 39].

Відсутня єдина думка з приводу походження даних категорій. Одні вчені стверджують, що термін «фінанси» походить від латинського слова *finantia*, що

в перекладі означає «дохiд» [2], iншi стверджують, що вiд латинського «finantla» - «оплата», вважають також, що ця категорiя походить вiд «finance», що французькою означає «платiж» [12, с. 14].

У наукових джерелах визначення економiчної категорiї «фiнанси» також дається по рiзному. Трактують «фiнанси» як систему грошових вiдносин з приводу руху фондiв коштів, або систему грошових вiдносин, що виражає формування та використання грошових фондiв у процесi їх кругообiгу. Деякi стверджують, що фiнанси – це планомiрний рух фiнансових фондiв, якi виражають вiдносини iз приводу необхідного, обов'язкового вилучення вартостi та її використання в суспiльних iнтересах. Iншi наголошують, що фiнанси – це сукупнiсть грошових вiдносин, органiзованих державою, в процесi яких вiдбувається формування та використання загальнодержавних фондiв грошових коштів для здiйснення економiчних, соцiальних та полiтичних завдань [3, с. 4].

Рiзноманiтнiсть трактовок фiнансiв пояснюється тим, що ця категорiя виражає головне, визначальне в системi ринкових вiдносин, таке, що зумовлене глибинними, необхідними, внутрiшнiми зв'язками i тенденцiями розвитку економiки i пiзнається на рiвнi теоретичного мислення. Це загальна категорiя, яка вiдображає об'єктивно iснуючу загальнiсть рис, властивостей одиничних явищ, груп явищ, що характеризуються загальними ознаками. Вiд категорiї «фiнанси» походять особливі категорiї - фiансовi ресурси, фiансовi потоки, фiанси пiдприємств, державнi фiанси, фiанси населення та одиничнi – фiанси пiдприємства « Грант», чи громадянина Iванова М.М iн. В категорiї «фiанси» вiдображається об'єктивна єднiсть i взаємозв'язок усiх похiдних фiансових категорiй. Загальна категорiя «фiанси» iснує лише в окремому, через окреме (рiзнi види фiансiв). Таке взаємопроникнення загального, особливого та одиничного дає основу для пiзнання об'єктивної реальностi «фiанси». Сутнiсть якої дається нам в вiдчуттi. Пiзнати її ми зможемо за її частинами, якi знаходяться в одиничному. Отже, похiднi категорiї фiансiв

можна розкрити тільки на основі загального поняття, а загальні положення - з урахуванням особливостей прояву похідних. Між одиничним, особливим і загальним існують відмінності і протилежності, боротьба яких приводить до розвитку фінансових відносин. З цього випливає важливий методологічний висновок: правильно орієнтуватися в конкретній фінансовій ситуації можливо тільки за умови розуміння загальних закономірностей функціонування економічної системи і фінансової, зокрема.

Сутність фінансів та форми їх прояву – це дві сторони об'єктивної економічної діяльності, вони знаходяться в діалектичній єдності, оскільки як без явища не може бути сутності, так і без сутності не може бути явища. Одна і та ж сутність «фінанси» проявляється в багатьох різних явищах.

На нашу думку, мають рацію ті вчені, котрі визначають сучасні «фінанси» як сукупність економічних відносин, що виникають у процесі створення, розподілу і перерозподілу на макрорівні валового внутрішнього продукту і національного доходу (на мікрорівні – виручки і прибутку). Це відносини з приводу акумуляції, розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів, необхідних для реалізації державою її соціально-економічних функцій, а підприємствами (корпораціями), іншими юридичними та фізичними особами для здійснення економічної діяльності. Фінанси представляють собою підсистему економічного базису з певною регулюючою основою, специфічну форму виробничих відносин між державою, юридичними та фізичними особами, а також між окремими державами і міжнародними економічними інститутами і організаціями.

Маючи об'єктивний характер, фінанси розкривають свою сутність у внутрішньому, прихованому від безпосереднього сприйняття змісті (сукупність економічних відносин), а проявляються в суб'єктивних діях держави, підприємців, населення, тобто в зовнішніх, більш рухомих і змінних сторонах дійсності через форми її виявлення (фінансові ресурси, фінансові кошти і таке інше).

Для нормального функціонування економіки постійно здійснюється мобілізація, розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів між її сферами і секторами. Серед вчених відсутня єдність щодо визначення сутності та змісту категорії «фінансові ресурси», які є не лише основою функціонування фінансової системи, а й базою ринкової економіки, відбиваючи досить складні процеси та явища її існування.

Визначають «фінансові ресурси» через розгляд їх у якості відносин [7, 9]. Деякі економісти зосереджують увагу на визначенні природи фінансових ресурсів і вважають, що реальне формування фінансових ресурсів починається тільки на стадії розподілу, коли вартість реалізована і у складі виторгу відокремлюються конкретні економічні форми реалізованої вартості [11], або підкреслюють виробничу основу формування фінансових ресурсів [8]. Більшість дослідників, серед яких, наприклад, В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін, С. Вінецька наголошують, що доцільним є розмежування категорії «фінансові ресурси», з урахуванням макро- та мікрорівнів [4, 10].

Поняття «фінансові ресурси» є похідним від загального поняття фінансів, вони виражають відносини з приводу формуванням та використанням доходів, що приймають форму ресурсів. Жодна вартісна категорія (крім фінансів) не характеризується таким матеріальним носієм.

Фінансові ресурси утворюються у господарюючих суб'єктів:

- підприємств (корпорацій) - із виручки від продажу товарів (робіт, послуг);
- держави - за рахунок податків та зборів;
- населення - за рахунок його доходів.

Для розуміння природи категорії «фінанси» суттєве значення має класифікація окремих елементів даної системи за відповідними ознаками. При цьому слід пам'ятати про єдність усіх елементів в системі. Елементи фінансової системи мають об'єктивну тотожність між складовими в межах конкретної якісної визначеності.

Фінанси як система економічних відносин об'єктивно проявляються в різних сферах економіки. За цим критерієм виділяють такі види фінансів: державні фінанси, фінанси підприємств (корпорацій), фінанси населення (домашніх господарств), регіональні (місцеві) фінанси, міжнародні фінанси.

Існують і інші класифікації фінансів. Так, за формою власності фінансових коштів виділяють такі види фінансів: державні (загальнодержавні, регіональні, муніципальні, фінанси державних підприємств, фінанси державних установ та організацій, що здійснюють некомерційну діяльність), громадських об'єднань (різних спілок, політичних партій, громадських рухів, спеціальних цільових та благодійних фондів), приватні (фінанси приватних підприємств та корпорацій, фінанси комерційних установ та організацій, фінанси домогосподарств) [2, с. 401].

Слід пам'ятати, що категорія «фінанси» - це загальне, яке відрізняє себе в різних відношеннях і не існує позаодиничним. Окремі види фінансів існують як міра загального («фінансів»), як спосіб його буття. Так, фінанси підприємств мають важливе значення для формування державних фінансів та фінансів населення. Підприємства сплачують державі та місцевим органам влади податки, у свою чергу, держава надає їм субсидії, здійснює інші заходи, що сприяють розвитку виробництва. Підприємства створюють робочі місця і цим самим забезпечують зайнятість населення та його доходи, на основі яких формується розгалужена система оподаткування та фінанси населення.

Вчені також вважають, що потрібен не тільки розгляд взаємного руху фінансових ресурсів різних суб'єктів господарювання, а й дослідження джерел їх формування.

Економічна система складається із системоутворюючих елементів, тісно взаємопов'язаних і взаємозалежних, які мають упорядковані зв'язки й утворюють певну структуру. Взаємозв'язок усіх секторів економічної діяльності в єдину цілісну ринкову систему здійснюється за допомогою фінансових потоків. Функціонує дана система через фінансовий ринок, на якому формуються взаємовідносини заощаджень та інвестицій, відповідно до

ринкової ситуації. Отже, фінансові потоки слід розуміти як рух відповідних фінансових ресурсів на мікро- та макро-, та мегарівнях.

Дослідженням руху фінансових потоків займаються різні економічні науки (макроекономіка, мікроекономіка, міжнародна економіка, фінанси, фінансовий менеджмент, інвестиції, фінансова логістика та ін.). Але багато аспектів даного економічного явища ще залишаються мало вивченими.

Фінансовий потік - це цілеспрямований потік фінансових ресурсів, пов'язаний з матеріальними, інформаційними та іншими потоками в межах усієї економічної системи, так і поза нею.

Для дослідження фінансових потоків використовуються вартісні показники, які можуть визначатися у постійних та поточних цінах. Постійна – це ціна матеріальних благ чи послуг базового року. Ці показники поділяються на абсолютні (вартісні) та відносні, визначені у відсотках. Поточні показники передбачають врахування рівня інфляції.

Особливо важливе значення має поділ показників на запасові та потокові. Запасові – це показники, які визначають величину фінансових ресурсів на певний момент часу. Потоківі – це показники, які вимірюють величину фінансових ресурсів за одиницю часу, здебільшого за рік. Існує певний взаємозв'язок між показниками запасу і потоку. Запас дорівнює накопиченим за певний період часу фінансових ресурсів. Потік дорівнює різниці між запасами на початок і кінець періоду. Наведемо декілька прикладів взаємопов'язаних поточкових і запасових показників: 1) фінансові ресурси підприємства (кількість готівки в касі та сума грошей на його рахунках в банку) – запас; його дохід та видатки (співвідношення між економічними ресурсами підприємства і вимогами до них) – потік, 2) обсяг капіталу підприємства – запас; обсяг інвестицій підприємства – потік.

Таким чином, фінансовий потік – параметр, що відбиває результат руху фінансових ресурсів за певний період часу. Фінансовий потік можна характеризувати через поняття швидкості, що визначається відношенням зміни

обсягу фінансових ресурсів до зміни часу, протягом якого аналізується зміна фінансових ресурсів:

$$\Phi\Pi = [\Phi P2 - \Phi P1] / [t2 - t1],$$

де $\Phi\Pi$ – фінансовий потік

ΦP – фінансовий ресурс на початок і кінець руху

t – час початку і кінця руху

При цьому змістовність величини потоку для даного інтервалу часу дорівнює загальній масі фінансових ресурсів, яку цей потік «переніс» за певний час.

Формування, мобілізація та розміщення ресурсів здійснюється за допомогою руху фінансового потоку на відповідних стадіях: фінансове забезпечення виробництва національного продукту і розподіл та перерозподіл виробленого національного продукту. Відповідно до них формуються такі фінансові потоки: 1) спрямовані в процес виробництва задля економічного зростання (приймають форму інвестицій); 2) формуються через перерозподіл доходів (акумулявання коштів в державному бюджеті через податки і розміщення їх відповідно до потреб уряду); 3) акумулюються населенням з різних джерел доходів (за певних умов можуть перетворитися на фінансові ресурси).

Фінансові потоки використовуються для забезпечення ефективного пересування фінансових ресурсів у межах певного ланцюга взаємовідносин. Механізм обслуговування (формування, просування, отримання результату) фінансових потоків на даний момент є найменш вивченою сферою фінансової науки.

Фінансові потоки безпосередньо пов'язані з грошовими, тому часто ці категорії ототожнюють. Незважаючи на те, що існування фінансів безпосередньо пов'язано з існуванням грошей, причиною, що зумовила виникнення та існування їх, є не гроші, а потреби суб'єктів економіки (домогосподарств, підприємницького сектору та держави) у ресурсах, які б забезпечили їх життєдіяльність.

На наш погляд, для розкриття змісту та сутності фінансових категорій, понять, окремих термінів доцільно спиратися на розуміння сутності грошей, грошових відносин, механізму функціонування грошової системи, як основи фінансових відносин. Наголошуємо, що фінанси безпосередньо пов'язані з грошовими відносинами, але не тотожні їм. Дане твердження впливає, насамперед, з функцій які виконують гроші та з того, що до фінансів не належить рух грошей, які обслуговують особисте споживання та обмін (купівлю товарів у роздрібній торгівлі, оплата послуг зв'язку, охорони здоров'я, комунальних тощо). Не є фінансами і гроші отримані у вигляді заробітної плати, грошового переказу від родичів, спадщини, або від реалізації нерухомості громадян та ін. Вони в подальшому можуть стати основою фінансових відносин.

Акумулюючи грошові ресурси, збираючи та накопичуючи їх у спільному фонді, перерозподіляючи їх незалежно від внеску суб'єктів, що формували цей фонд, ми створюємо фінансові ресурси, що приймають форму потоку, здійснюємо стабілізаційний вплив на економічний стан членів сім'ї, економічний і соціальний клімат підприємства, вирівнюючи економічний та соціальний стан суспільства.

Отже, сутність фінансів проявляється через акумулювання та використання фондів фінансових ресурсів, які за строго визначеними засадами розподіляються, перерозподіляються та використовуються. Зазначимо, що ми вважаємо некоректним твердження окремих авторів, що фінанси «старші» за гроші [5, с. 7]. оскільки товарно-грошові відносини на певному етапі їх розвитку є основою формування фінансів, а не навпаки. А те, що в систему фінансових відносин інколи включаються натуральні відносини (сплата податку сільськогосподарськими виробниками в натуральній формі та ін.), говорить про недостатній розвиток ринкових відносин або відставання законодавства від розвитку економічних відносин.

Фінансові потоки утворюють механізм, що в ринкових умовах забезпечує функціонування виробництва матеріальних благ та послуг, вони сприяють підвищенню ефективності економіки та зростанню добробуту населення. Вони сприяють активності виробничих процесів, підтримують їх нормальну життєдіяльність, породжують функціональну активність усіх економічних суб'єктів. В нормальному стані виробничого процесу фінансові потоки забезпечують просування речових факторів виробництва, їх метаморфози, підтримують баланс між вартістю і споживчою вартістю товару. Активність фінансових потоків створює енергію, яка забезпечує безперервний рух матеріальних потоків, формує стабільний розвиток. І навпаки, якщо фінансовий потік уповільнюється, чи його обсяги відхиляються від норми, що провокується недостатністю коштів чи порушенням їх циркуляції, настає спад економічного розвитку економіки в цілому чи окремого підприємства, зменшуються доходи населення. Це призводить до зубожіння населення. Недостатня кількість фінансових ресурсів протягом тривалого періоду, може спровокувати патологічні зміни у всій економіці та її окремих складових, що проявляється в прискоренні банкрутств підприємств, підвищенні рівня безробіття, посиленні інфляційних процесів, паніці на фондових ринках, економічному спаді та ін. Відсутність фінансових ресурсів провокує не тільки економічні негаразди, а й соціальні: у населення виникає відчуття страху, безнадійності, втрачається впевненість у завтрашньому дні, посилюється політична нестабільність, розпочинаються страйки, мітинги, майдани.

Всі ці негаразди є характерними симптомами порушень економічних пропорцій між фінансовими, грошовими та матеріальними потоками чи непрофесійних управлінських рішень. Ряд симптомів (банківські, іпотечні, фінансові та інші кризи) посилює причинний фактор, який криється в сфері виробництва товарів та послуг.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Формування фінансових потоків це складний економічний процес, що відбувається на різних

рiвнях. Фiнансовi потоки забезпечують рух усiх економiчних процесiв, а зайвi кошти осiдають у виглядi заощаджень. Порушення пропорцiй мiж матерiальними i фiнансовими потоками провокують економiчнi кризи.

В той же час, фiнансовi потоки можуть наповнюватися тiльки пiсля отримання господарюючими суб'єктами доходу, завдяки капiталiзацiї його певної долi. Таким чином, фiнансовi ресурси постiйно розтрачуються, забезпечуючи рух матерiальних потокiв, i в свою чергу поповнюються пiсля реалiзацiї товарiв та послуг i приймають форму потокiв. В економiчних процесах iснує тiсний економiчний зв'язок i взаємовикористання мiж фiнансовими i матерiальними потоками. Вони суттєво впливають один на одного, мають взаємспрямований причинно-наслiдковий зв'язок. Якщо в економiцi знаходяться фiнансовi ресурси в достатнiй кiлькостi, то виробництво в повнiй мiрi може задовольнити платоспроможний попит. Нестача їх , навпаки призводить до послаблення матерiального потоку, скорочення обсягiв виробництва, закриття пiдприємств, безробiття. У цих умовах необхідно здiйснювати зовнiшнi запозичення, залучати iноземнi iнвестицiї i таким чином наповнювати матерiальнi i фiнансовi потоки, пiдтримувати баланс в економiчнiй системi. Якщо грошi циркулюють безперервно в фiнансових потоках, не витiкаючи за їх межi (перетiкаючи в тiнь, офшори та iн.), тiльки за цих умов фiнансовий потiк може зберегти нормальну швидкiсть обiгу, забезпечити повноцiнне функцiонування економiчних процесiв.

Знання закономірностей руху фiнансових потокiв дає можливість управляти процесом формування, розподiлом та перерозподiлом фiнансових ресурсiв, пристосуватися до змiн в економiцi краiни i свiту, досягати результатiв в пiдтримцi стабiльного розвитку.

Лiтература

1. Азаренкова Г.М. Фiнансовi потоки в системi економiчних вiдносин: Монографiя. – Х.: ВЛ «ИЖЕК», 2006. – 328 с.

2. Економічна теорія: політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання-Прес, 2001, -581с.
3. Берлин С.И. Теория финансов. – М.: «Издательство Приор», 2000. – 256 с.
4. Вінецька С.В. Економічна природа і сутність фінансових ресурсів підприємств // Коммунальное хозяйство городов. – 2002. – № 40. – С.23–27.
5. Воронова Л.К., Кучнрявенко А.П. Финансовое право: Учебное пособие для студентов юридических вузов и факультетов. – Харьков: Легас, 2003. - 360 с.
6. Зятковський І.В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств. – Тернопіль: Економічна думка. – 2000. – 225 с.
7. Ковалева А.М., Лапуста М.Г., Скамай Л.Г. Финансы фирмы: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 416 с.
8. Моляков Д. С. Финансы предприятий отраслей народного хозяйства. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 256 с.
9. Павлова Л.Н. Финансы предприятий: Учебник для вузов. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998. – 639 с.
10. Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: Монографія / За наук. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.
11. Финансы: Учебник / В.М. Родионова, Ю.Я. Вавилов, Л.И. Гончаренко и др.; Под ред. В.М. Родионовой. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 400 с.
12. Ходаківська В.П., Беляєв В.В. Ринок фінансових послуг: теорія і практика: Навчальний посібник.- Київ: ЦУЛ, 2002. – 616 с.